

Birger Hambsahl


Lågdalsmuseet

SANDSVÆRKLOKKER



Deltakere i dokumentasjons og utstillingsprosjektet:

- Lågdalsmuseet / Buskerudmuseet, distriktsmuseum for Kongsberg og Numedal
 - Ytre Sandsvær Historielag ved Anders Næss
- Fylkesfotograf Bjørn Johnsen, Buskerud Fylkesfotoarkiv

SANDSVÆR SOM KLOKKEMAKERDISTRIKT

Sandsvær regnes som et av de fem viktigste spredningssenterne for klokke-
makerkunsten i Norge fra midten av 1700-tallet til midten av 1800-tallet, og var også det
viktigste klokke-makerdistriktet i Buskerud. Klokke-makerkunsten var stekt influert
av engelsk klokke-makertradisjon, og det kom mange engelske gulvur til Norge
fra slutten av 1600-tallet. Etter hvert ble produksjonen overtatt av dyktige klokke-
makere rundt om på de norske bygdene, og kvaliteten var generelt veldig god. I
Sandsvær finnes det fortsatt flotte eksemplarer på bondeklokker på mange gårder.

Et av de eldste gulvurene fra Sandsvær som er nevnt i skriftlige kilder har innskriften
Halvor Lindem 1757. Lindem blir derfor regnet som den første i en lang rekke dyktige
klokke-makerne fra Sandsvær. Mest navngjeten er likevel Baltzar Hanssøn Lindem/
Bøe (1730-1805). Olav Sâtvedt skriver i en artikkel i Langs Lågen at han hadde vært
i lære «hos en der fuskede på at lage Stueuhre», og at dette mest sannsynlig må
ha vært Halvor Lindem.

To av Baltzars nærmeste slektninger ble også klokke-makerne. Lars Torbjørnsøn
England var ikke bare Baltzars svigersønn, men også sønn av en av de mest
produktive klokke-makerne i bygda, Torbjørn Larssøn Naarlia. Han hadde på sin side
lært klokke-makerkunsten av sin ni år eldre nevø Baltzar, så slektsbåndet mellom
de første klokke-makerne i Sandsvær var sterkt. Naarlia var en dyktig klokke-maker
og urverkene skal ha vært jevn gode med Baltzars, men urskivene skal ikke ha
vært av samme kvalitet som læremesterens. Naarlia er en av de som har etterlatt
seg flest klokker i Sandsvær, og han skal ha vært urmaker på heltid etter at han kjøpte
gården England i 1769. Det ble faktisk sagt at han «med sin kunst tillagde sig Velstand
uden Jordbrug». (*Olav Ingstad: Urmakerkunsten i Norge, s.246*). Baltzars sønner
Morten og Peder var også dyktige klokke-makerne, men ble aldri så navngjetne som
faren. Spesielt Mortens klokker har mye til felles med farens.

Simen Kjeldsøn Gunnes var også en produktiv klokke-maker fra Efteløt. Han skal
også ha laget klokkekasser for Baltzar Lindem. Andre klokke-makerne som har etter-
latt seg arbeider i Sandsværbygdene er Halvor Stenbæk, Hans Vesetrud og Knud
Svendsen. Den siste bondeklokke-makeren fra Efteløt var Peder Pedersøn Hørtvedt
Aas. Han skal ha lært seg klokke-makerkunsten da han var gjetergutt hos Baltzar på
Bøe og tjuvlåne Baltzars tremodeller og kopiert dem i tre mens han gikk og gjette
krøttera. Etterhvert begynte han å lage klokker sjøl, men han ble aldri så dyktig som
læremesteren. (*Kilder etter Semund Wulfsberg*).

Det er skrevet og gjort svært lite dokumentasjonsarbeid på Sandsværklokkene, selv
om Sandsvær regnes som et av de viktigste klokke-makerdistriktene i Norge. Med
dette prosjektet ønsker vi å dokumentere klokkene og historiene til de dyktige
klokke-makerne for ettertiden, og ikke minst gjøre klokkene mer kjent gjennom en
publikasjon og utstillinger på Lågdalsmuseet.

PROSJEKTBEKRIVELSE

1. Registrering og dokumentasjon av Sandsværklokker som finnes i privat eie i Sandsvær og andre steder i Norge.

Det finnes mange gulvklokker på gårder i Sandsvær, Vestfold og andre steder i Norge laget av klokkemakere fra Sandsvær. Anders Næss fra Ytre Sandsvær historielag har registrert noen av klokkene i Sandsvær, men dette er et stort og tidkrevende arbeid som trenger mye ressurser. Lågdalsmuseet og Ytre Sandsvær historielag ønsker nå å lage en fullstendig oversikt over alle kjente Sandsværklokker med utfyllende informasjon om hver klokke med beskrivelse av form og dekor, klokkeskiver, datering, signatur, mål o.l. Til dette arbeidet ønsker vi også å benytte fylkesfotograf Bjørn Johnsen som allerede har sagt at han kan påta seg oppdraget. Fotografier av alle gulvklokkene vil derfor bli oppbevart i Buskerud Fylkesfotoarkiv.

2. Publikasjon / hefte / katalog om Sandsværklokkene med register over hvor de finnes.

I etterkant av dokumentasjonsarbeidet ønsker vi å få utarbeidet en katalog med et register over alle kjente klokker med fotografier og opplysninger om proveniens. Dette registeret vil av hensyn til klokkeeierene ikke være offentlig, men bli oppbevart på museet, hos Buskerud Fylkesfotoarkiv og historielagets styre. I tillegg vil det bli laget en publikasjon / bok om Sandsværklokker med presentasjon av hver klokke-maker med bilder av representative arbeider laget av hver enkelt av dem. Denne publikasjonen vil være til salgs.

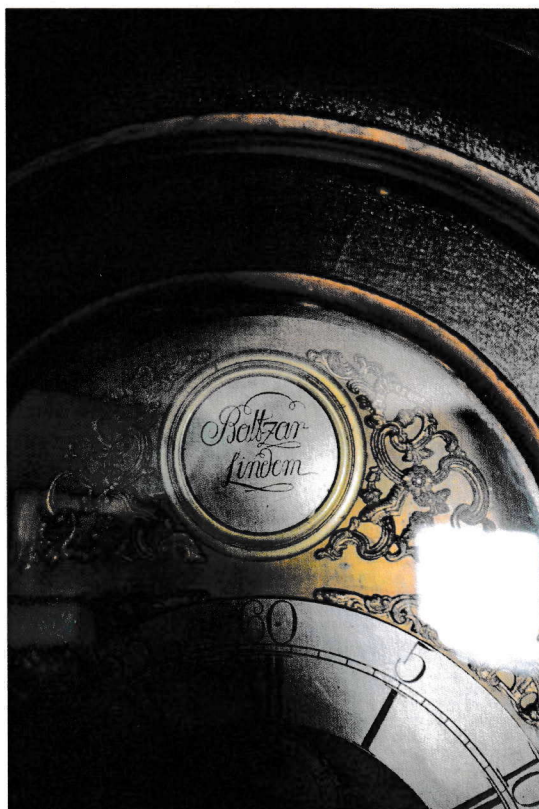
3. Sommerutstilling med innlånte Sandsværklokker på Lågdalsmuseet sommeren 2020 eller 2021

Dokumentasjonsarbeidet skal ende ut i en stor sommerutstilling med innlånte gulvklokker på Lågdalsmuseet sommeren 2020 eller 2021, avhengig av hvor lang tid vi vil benytte på registreringen og fotograferingen. Utstillingen vil også gi en presentasjon av alle klokkemakerne og bakgrunnen deres, samt hvilken innflytelse kunsthåndverksmiljøet i bergstaden Kongsberg kan ha hatt på klokkemakerkunsten i Sandsvær. Ikke minst gjelder dette den mest navngjetne av dem, Baltzar Lindem Bøe.

4. Fast utstilling / Verksted etter klokkemaker, gjørtler og snekker Baltzar Lindem Bøe på Lågdalsmuseet.

«Iblandt kunstnere utmerkket sig agtværdige Landmand Baltzar Bøe at gjøre Stue-Uhrer, der kan sættes i lignig med udenlandske og overstige dem i sin aarlige nøyagtige gang». Prost Klem.

Den mest navngjetne av klokkemakerne fra Sandsvær var Baltzar Hanssøn Lindem/Bøe (1730-1805). På Lågdalsmuseet finnes de allerede en dreiebenk og ei staselig gulvklokke i rokokkostil etter han. Ut fra disse gjenstandene ønsker vi å lege en permanent utstilling som viser en rekonstruksjon av klokkemaker- og snekker-verksted hans slik det kan ha vært på gården Bøe. Han var nemlig ikke bare en meget dyktig klokkemaker, men også en flink gårdbruker, snekker og gjørtler. I tillegg til klokker laga han også dombjeller, ljaer og tollekniver.



Olav Sâtvedt skriver som nevnt at Baltzar hadde vært i lære hos Halvor Lindem, men allerede da han var rundt 10 år gammel skal han ha blitt fasinert av arbeidene til to tyske klokkemakersvenner som var på besøk hos presteenka Brock på småbruket Wulfsberg.

Mest kjent er likevel historien om at det hadde kommet en ny prest til bygda, og at han hadde med seg ei engelsk klokke som hadde gått i stykker i flyttesjauen. Baltzar, som var en meget fingernem kar, fikk i oppdrag å reparere klokka. Han skal ha beholdt den et års tid, og i mellomtiden laget en tro kopi av gulvklokka i eik. Etter denne modellen begynte han å lage egne klokker. De eldste klokkene hans var i barokkstil, men etter hvert blir han en dyktig rokokkokunstner. Både klokkekassas form og messingdekoren på urskiva viser at Baltzar tidlig behersker rokokkoens formspråk til fulle. I 1774 skal han ha oppgitt at han laget 3 til 4 klokker i året, så han var ganske produktiv med tanke på at han også drev en stor gård. Det finnes for øvrig gulvklokker av Baltzar både på Stortinget og på Fossesholm Herregård.

Det er mye som taler for at Baltzar også var en dyktig snekker, noe inngangsdøra han laget på Bøe like etter at han overtok gården i 1768 er et godt eksempel på. I følge bygningshistoriker Jo Sælleg skal han også ha hatt et eget tørkehus for trematerialer på gården. Det kan derfor ikke utelukkes at andre typer møbler og innredninger i rokokkostil som finnes i Sandsvør også er laget av han. Det samme gjelder hovedbygningen på Berg på Hedenstad fra samme tid og deler av interiøret i Hedenstad kirke. Stilmessig peker rokokkoklokkene hans mot treskjærer og snekker Brede Randzau. Kan Baltzar vært en av de mange som var assistenter for Rantzau da han arbeidet i Kongsberg kirke?



Kilder: Olav Ingstad: «Urmakerkunst i Norge», Gyldendal 1980 s. 242-246.

Olav Såtvedt: «Baltzers dyktighet gjorde Sandsvør til en av Norges ledende klokkermaker-bygder», Langs Lågen 19??

Gunnar Finnerud: «Sandsvørklokkene», uttrykt artikkel.

BUDSJETT/ KOSTNADSRAMME:

Utgifter:

Kostnad fylkesfotograf Bjørn Johnsen	Kr. 20.000,-.
Dokumentasjon historielaget Anders Næss m. fl:	Kr. ??
Katalog/ register og publikasjon:	Kr. 85.000,-
Sommerutstilling	Kr. 20.000,-.
Permanent utstilling med Baltzar Lindems verksted, Snekkerarbeid, glassdører og ny belysning	Kr. 80.000,-.

Inntekter:

Egeninnsats	Kr. ?????
Søknad Martha og Arve Kværnums minnefond:	Kr. 50.000,-
Sparebank 1	Kr. 250.000,-??
Salg publikasjon	Kr. 75.000,-.